

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

TARIQAT SIFATIDA MALOMATIYLIKNING YUZAGA KELISHI VA SHAKLLANISH TARIXI

Saidova Rayhon,

PhD, dotsent “Maktabgacha ta’lim va sport” kafedrası mudiri
ZARMED UNIVERSITY

Annotatsiya: Tasavvuf manbalari hamda soʻfiyona adabiyotda malomat tushunchasining mazmun mohiyati va malomatiylik tariqatining dunyoga kelish tarixi ushbu maqolada ilmiy-nazariy asoslandi. Maslak paydo boʻlgan hududlar haqida toʻxtalindi. Tariqat taʼlimida malomat hol-maqomining tutgan oʻrni haqidagi fikr-qarashlar bildirildi. Malomatiylik tariqatining asoschisi Hamdun Qassor hayoti, maʼnaviy hol va darajasi, shuningdek, pir va muridlari haqida ham soʻz yuritildi. Hijriy II asrdan boshlab malomat ahli tarixi yoritilgan manbalarga murojaat qilindi. Malomatiylik maslagi hamda malomat holining irfoniy-badiiy adabiyotdagi talqinlari Qurʼoniy oyat va hadisi sharif kabi manbalarga tayangan holda tadqiq etildi. Malomatiylarga turli nomlar ila ishora etilishi haqiqatlari ham yoritib berildi.

Kalit soʻzlar: tasavvuf, maslak tariqat, valiy, xonaqoh malomat, malomatiylik, maqom, hol, ishq, irfon, solik, soʻfiy, mutasavvif, islom, paygʻambar, nubuvvat, badiiy.

Annotation: Sufism sources and the essence of the concept of blame in Sufi literature and the history of the birth of the religion of blame were scientifically and theoretically based in this article. It was mentioned about the areas where Maslak appeared. Opinions were expressed about the role of blame in Tariqat education. The life, spiritual condition and level of the founder of the Malomatia sect, Hamdun Qassar, as well as his pirs and murids were discussed. Starting from the 2nd century of Hijri, the sources that covered the history of malamamat people were referred to. The fact that malomatis are referred to by different names was also explained.

Key words: Sufism, maslak tariqat, wali, khanaqah malamamat, malamatiye, status, condition, love, gnosis, tax, Sufi, mysticism, Islam, prophet, prophecy, artistic.

Аннотация: В данной статье научно и теоретически обоснованы истоки суфизма и сущность понятия вины в суфийской литературе и история зарождения религии вины. Упоминалось о

местах, где появился Маслак. Высказывались мнения о роли вины в тарикатном обучении. Обсуждались жизнь, духовное состояние и уровень основателя секты Маломатия Хамдуна Кассара, а также его пиров и мюридов. Начиная со 2 века хиджры стали обращаться к источникам, освещающим историю народа маламат. Также был объяснен тот факт, что маломатисы называют разными именами.

Ключевые слова: суфизм, маслак тарикат, вали, ханака маламат, маламатия, статус, состояние, любовь, гнозис, налог, суфий, мистицизм, ислам, пророк, пророчество, художественный.

Malomatiylik maslagi va uning shakllanish jarayoni haqidagi fikr-qarashlar hijriy II asrda paydo bo'lgan tasavvuf ta'limoti haqidagi tasavvur bilan chambarchas bog'liq. Axloqiy-ma'naviy tarbiya maktabi hisoblanmish tasavvufning dunyoga kelishi ma'lum ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy omillarga bog'liq. Bu ta'limotnig insonlar qalbida chuqur o'rnashishi va hayotiy bir mezonga aylanishi esa ma'naviy-ruhiy bir ehtiyoj tufayli edi. Ushbu irfoniy maktab ta'siri juda katta bo'lib, musulmon olamida tez va keng tarqalishi ham alohida hodisa. Odamlarning islomga muhabbati hamda jamiyatning unga munosabati ham shunday bir ruhiy tarbiyaning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Biroq bu ta'limotda jo'g'rofiy, milliy bir o'ziga xosliklarning ta'siri ham sezildi. Unda ba'zi o'zgarishlar, sayqallanishlar, yuksalishlar ham aniq ko'rindi. Mana shu zaylda o'ziga xos jihatlariga ega turli tariqatlar paydo bo'la boshladi. Shu ma'noda malomatiylik maslagining ham shakllanish sabablari va asoschilari mavjud. Iroq, Kufa, Bag'dodda keng tarqalib Xuroson va Nishopur o'lkalariga ham yetib kelgan bunday ma'naviy bir jarayonga ko'plab tasavvufshunoslar ilmiy-nazariy baho berishgan. Jumladan, turk tasavvufshunosi Usmon Turar: "Xurosonda yashagan ahli tasavvufning ko'pchiligi Iroqda hokim bo'lgan tasavvuf qarashlarini "shakliy" deb topib tasavvufni zohirga oshkor etmay, uning faqatgina qallda yashamog'i lozimligini va insonning asl vazifasi – nafsini isloh etmoq, riyo amallaridan saqlanmoq, qalbini faqatgina Allohga bog'lamoq ekanini ta'kidlaganlar. Bu mutasavviflar xonaqohlar qurdirib, maxsus qiyofalarga kirib, oshkor zikr majlislari uyushtirib, jamiyatdan ajralib, o'zgacha bir guruhga aylanishni riyokorlik, deb bilganlar. Ushbu fikr-qarashlar asosida Hamdun Qassor tomonidan "malomatiya" deb atalgan yangi tasavvuf maktabi paydo bo'ldi. Shu sababli, ayniqsa, Xurosonda paydo bo'lgan tariqatlarda "malomat" tushunchasi keng tarqalgan (9: 32)", – degan edi. Asoschisi Hamdun Qassor bo'lganligi bois tasavvuf tarixida nufuzli mavqega ega bo'lgan

malomatiya qassoriya nomi bilan ham mashhur bo'lgan. Hamdun Qassor Nishopurda yashagan. U o'z davrining ulug' valiyisi Abu Turobning muridi edi. Husayn Borusiy, Abu Turob Naxshabiy va Ali Nasrobodiy kabi ulug' shayxlar bilan nafaqat zamondosh, balki munosib suhbatdosh ham bo'lgan. Shayx hijriy 271 (mil: 884) yilda vafot etadi, qabri Hirotdadir. Bunday bir tariqatning dunyoga kelishida "... yagonai qiyomat va nishonai alomat, piri arbobi zavq va shayxi ashobi shavq, ulug' valilardan, taqvoda maqtalgan, mujohid va mushohadasi bag'oyat kuchli, so'zlari juda ta'sirli (2:331)" shayx Ahmad Qassordagi fiqhiy bilim, ilmu ma'rifat yetarli bo'lgan va nafs tarbiyasida o'ziga xos usul yaratgan. Bu maslakning qalblarda joy olishida u yashagan ijtimoiy davr va muhitning ham, albatta, ta'siri katta edi. Hamdun Qassor asos solgan mazkur tariqat "malomiya" deb yuritilib, ularga xos ulug' fazilatlar tufayli malomiylar "umano (aminlar)", "ahfiya", "xuroson erlari" kabi ismlar bilan ham atalgan. Ma'lumki, Rasulullohning go'zal laqablaridan biri Amin edi. Ishonchli odamlarga nisbatan umano, ya'ni "aminlar" deyishgan. Ishonib berilgan ilohiy sir va botiniy haqiqatni o'z ahlidan bo'lmaganlarga oshkor etmaganlaridan malomat ahliga umano nomi berilgan. Ular o'z hollarini, aniqrog'i, barcha ezgu niyat va amallarini xalqdan pinhon tutishgan. Bu Allohga maqbul ixlos fazilatidan "ahfiya" nomini ham olishgan. Mazkur ism xafiy so'zidan olingan bo'lib, yashirin, maxfiy ma'nosini beradi. Zero, malomatiylarda o'zlarini xalqdan ayiruvchi hech qanday bir maxsus belgi va nishon bo'lmagan. Yaratganninggina rizosiga erishmoq, Undangina marhamat kutmoq orzusi ularga ahfiya nomi berilishining bosh sabablaridandir. Malomatiylik maslagi Xurosonda shakllangani bois ularni "xuroson erlari" deb ham atashgan. Tasavvufshunoslar nazdida, Xuroson erlari iborasi malomatiylik maslagidagi ahli dillarni bildirgan.

Alisher Navoiy ham "Nasoyim ul-muhabbat" tazkirasida malomatiylarga alohida e'tibor qaratib, Hamdun Qassor haqida: "Kuniyati Abu Solih. Malomatiyaning shayx va imomidur. Nishoburda malomat tariqin ul nashr qildi. Avval mas'alaki, andin Iroqqa eltilar. Sahl bin Abdulloh Tustariy va Junayd dedilar—kim, agar ravo bo'lsa erdiki, Ahmad Mursal (s.a.v.)din so'ngra payg'ambare bo'lg'ay erdi, ul bo'lg'ay erdi. Ul olim va faqih erdi", – degan edi. Bu tariqatning ta'siri shu darajada ahamiyatli bo'lganki, Hamdun Qassor va u asos solgan malomatiylik maslagi xususida tasavvuf haqida asos manba bo'la oladigan "Tabaqot us-so'fiya", "Risolai Qushayriy", "Ihyoi ulumiddin", "Kashf ul-mahjub", "Futuhoti Makkiya", «Avorif ul-maorif», "Mirsod ul-ibod", "Nafohat ul-uns" kitoblarida batafsil to'xtalangan. Hamda uning tasavvuf ta'limotining rivojlanish tarixidagi muhim jihatlari

yoritib berilgan.

Ma'lumki, tasavvufda har bir maqom va hol biror Qur'oniy oyat yoki hadis bilan asoslangan. So'fiylar ham hayot yo'llarini, shubhasiz, Kalomullohdagi amr va ko'rsatmalar asosida belgilagan edilar. Zero, ma'naviy hayotning buyuk tamsilchisi Rasululloh (s.a.v.) ekan, u zot to'g'risida Oisha (r.a.)ning shunday e'tiroflari bor: "U kishining hayot yo'llari Qur'on edi". Tariqat ahli uchun Allohga ishq nubuvvatga muhabbatdan boshlangan. Ahli dillar payg'ambar (s.a.v.) sunnatlariga amal qilib, sahobalarga munosib izdosh bo'lishgan. Zero, oyati karimada ham: "Ayting (ey Muhammad) "Agar Allohni sevsangiz, menga ergashinglar. Shunda Alloh sizlarni sevadi... (Oli Imron: 3/31)", – deya marhamat qilingan edi. Ibn Arabiyga ko'ra, malomat Rasululloh (s.a.v.) va Abu Bakr siddiq (r.a.)larning maqomidir. Shayxlardan Hamdun Qassor, Abu Said Xarroz, Boyazid Bistomiy, Abdulqodir Giloniylar bu martabaga yuksalganlar. Darhaqiqat, malomat qilunuvchilar safining boshida ham Rasululloh (s.a.v.) turadilar. U zotga qilingan ta'nayu dashnomlarning cheki chegarasi yo'q edi. U malomatlarning yukini ham insoniyatdan biror biri kishi ko'tarmagan edi. Malomat yo'lini tutgan sodiq ummatlar buning mohiyatini yaxshi bilishgan. Sunnatga bo'lgan muhabbatlari bu aziyatlarni ko'tarishda yengillik hosil qilgan. Malomatiylar haqidagi bu xususiyatlar barcha asarlarda e'tirof etilgan. Jumladan, taniqli tasavvufshunos S.Uludog': "Rasululloh (s.a.v.) vahiy kelmasdan oldin hamma uchun yaxshi bir ism sohibi, buyuk shaxsiyat edi. Boshiga do'stlik toji kiydirilishi bilan xalq uni malomat qilishga boshladi. Ba'zilar kohin, ba'zilar shoir, ba'zilar telba, ba'zilar yolg'onchi, ba'zilar sehrigar va hk., deyish bilan uni malomat qildilar (10: 382)". Chunki insonning Allohga qanchalar unsiyati bo'lsa, g'animlarning fitna va adovati ham shunchalar buyuklashadi. Biroq ularning malomati nafsni yanayam tazkiya etilishiga sabab bo'lishi bani bashar tarixidan ma'lumdur. Barcha payg'ambarlar o'z ummatlari tomonidan malomat qilinganlar. Ularga ergashgan ummatlar ham bu ta'nalardan omon qolmagan. Lekin bu azobu uqubatlar ularda zarra qadar iymon zaiflashuviga, e'tiqodu maslakdan chekinishiga sabab bo'lmagan. Aksincha, yanayam sodiqlik va sobitlik jasoratini dunyoga keltirgan. Shu o'rinda malomat tarixiga yanayam chuqurroq nazar solaylik. Malomat ham tasavvuf manbalarida boshqa maqom va hollar kabi ilmiy-nazariy asoslangan. Va bu hol va maqomlar kashfi biror payg'ambar hayoti bilan bog'liq holda sharhlangan. "Baqara" surasi 30-oyatidan ma'lumki, Alloh taolo farishtalariga "Men yerda Odamni xalifa qilmoqchiman" deganida "U yerda buzg'unchilik qiladigan, qonlar to'kadigan kimsani xalifa qilasanmi?", dedilar. Ushbu Odam ato

yaratilish tarixi va mohiyatidan bahs yuritgan kubraviya tariqatining buyuk vakili Najmiddin Doya shunday degan edi: “Dunyodagi ilk malomatchi Odam edi. Haqiqatni istasang, ilk malomatiy Alloh azza va jalla edi. Ya’ni: “Yerda buzg‘unchilik qiladigan birini yaratasanmi?” – deya birinchi e’tiroz unga bo‘ldi. Bu malomat binosini qurganlar uchun ajoyib bir ishoratdir:

Malomat ila yaralgan oshiq yanayam go‘zaldir,
Salomat bilan bo‘lgan faqatgina zuhddir.

Odamning ruhi (joni) hol tili bilan Hazrati Kibriyoga shunday der edi: “Biz omonat yukini malomat ipi bilan yelkamizga bog‘ladik. Salomatni sotdik, malomatni oldik. Bunday ta’nalardan bizning qo‘rquvimiz yo‘qdir. Nima desalar desinlar, bizda g‘am yo‘q (8: 107)”. Demak, malomat insoniyat uchun otameros, tanish tuyg‘ulardandir. Bu azal olamida Odam atoning yaratilishi bilan bog‘liq edi. U yeru ko‘klar qabul qilmagan xalifalik omonatini qiyomatgacha dushman sanalgan iblisi lainning malomati bilan qabul qilgan. Keyinchalik solih bandalar, mo‘min ummatlar bu malomat haqiqatlarini tushundilar hamda xalifalik sirriga yetishga jiddu jahd ayladilar. Ahli dil orasida Hamdun Qassorning: “Malomat salomatni tark etmoqdir” degan gapi mashhurdir. Bu izhori hol go‘yo barcha tariqat ahlining shioriga aylangan. Azimxo‘ja Eshon hazratlari ham bir to‘rtliklarida malomatiylarning ishq ahli ekanligidan xabar berib, ularga xos yuksak fazilatlaridan so‘z ochadi:

Nafsim yo‘lg‘a kirsun desang, ayo tolib,
Rasvolikka o‘zung solg‘il, solmay bo‘lmas,
Salomati ishq ahlidur malomatda,
Boshqa olg‘il malomatlar, olmay bo‘lmas.

Insonning dunyoga kelishi nafs va ruh, vujud va qalb, yanayam aniqrog‘i, Odam va iblisi lainning qarama-qarshiligini yuzaga keltirdi. Va Odam ato avlodlari nafsini tazkiya etish bosh vazifa ekanligini teran angladilar. Nafsni poklash bilan vujudning hoyu havaslarini imkon qadar jilovladilar, shaytonning izmidan bir qadar ozod bo‘ldilar. Natijada qalb xotirjamligiga, ruh hurriyatiga erishdilar. Bu yuksalishda nafaqat o‘zgalarning, balki o‘zlarining nafslariga malomatlari muhim o‘rin tutadi. Ular bu masalada shariatga, islomga tayandilar. Nafsni tarbiyalashni bosh maqsad qilgan tariqat vakillari, avvalo, Qur’onda kelgan nafs haqidagi ta’riflar orqali uning mazmun-mohiyatini anglashga, uni yaxshiroq tanishga harakat qilishgan. Nafs kalimasi Kalomullohda uch xil sifat bilan keladi: ilk, ammora nafs (“Hech shubhasiz, nafs – Robbim rahm aylamasa, faqat yomonlikka qistovchi (Yusuf: 12/53)”), ikkinchi malomatgo‘y nafs (“Malomatchi nafsga qasamyod etamanki, (qayta tirilib hisob-kitob qilinursizlar (Qiyomat:

/2)!”) va so‘nggi xotirjam, sokin nafs (“Ey xotirjam, sokin jon (Fajr: 89/27)!”) dir. Demak, sayri sulukdan maqsad yomonliklarga undovchi nafsni yengib, malomat ila uni tarbiyalab, “Ato etilgan ne‘matlardan rozi bo‘lgan va Alloh taolo tomonidan rozi bo‘lingan holingda Robbingga qaytgin (Fajr: 89/28)” oyati karimasida marhamat qilingan nafs roziyaga ko‘tarilish, valiylik maqomiga erishish bo‘lgan. Nafs haqidagi turli ilmiy-nazariy fikr-qarashlarni o‘rgangan holda shunday xulosa qilish mumkin: malomatiylar nafs ammoradan yuksalgan nafs lavvoma maqomida riyozat chekib, nafs komila tomon mujodala etayotgan Haq yo‘lchilaridir. Tasavvufiy istilohlar ham oyat va hadislar zahirida paydo bo‘lgan ekan, malomat “qoralash, tahqirlash, ta’na qilish” kabi manolarni anglatuvchi arabcha “lavm” lafzidan olingandir. Bu, shubhasiz, Allohning kalomida ta’kidlangan Lavvoma nafs birikmasidagi lavm so‘ziga ishoratdir.

Malomatiylik tariqat yoki tasavvufdagi bir holmi, degan savol ham tasavvufshunoslar tomonidan o‘rtaga tashlanib, turli munozaralar bo‘lgan. Va aksar tasavvuf manbalarida u tariqat sifatida izohlangan. Sulamiy, Hujviriy, Ibn Arabiy kabi ulug‘ shayxlarning fikrlariga tayangan turk olimi Mustafo Qora tasavvufni o‘lkalar miqyosida shunday tasniflaydi: birinchisi, Bog‘dod tasavvuf maktabi (Misr-Shom), ikkinchisi Xuroson malomat maktabi (Nishopur-Eron), uchinchisi ea Basra zuhd maktablaridir (7: 584). Ko‘rinib turibdiki, malomatiylik keng miqyosda tarqalgan tariqat maktabidir. Qushayriy risolasida rizo maqomi haqida to‘xtalar ekan, iroqlik so‘filar va xurosonlik malomatiylar rizo maqom yoxud holmi mavzusida ixtilof qilganlarini aytib, o‘z xulosalarini aytadi: “Xurosonliklar dedilarki: “Rizo maqom, u tavakkulning nihoyasidir. Buning ma’nosi rizo qulning harakati natijasida erishgan maqomlaridan biridir. Iroqliklar esa Rizo hollardandir. Qul bu holni mashaqqat ila qo‘lga kiritmaydi, balki u boshqa hollar kabi bir fayz o‘laroq Allohdan inib, qulning qalbida o‘rnashadi. Bu ikki qarashni shunday izohlash mumkin: rizo avval solikning harakati bilan qo‘lga kiritiladi. Bu nuqtai nazarga ko‘ra maqom sanaladi. So‘nggiga ko‘ra esa holdir, erishiladigan bir martaba emas (6: 336)”. Demak, malomatiylar tasavvuf ilmida o‘ziga xos nuqtai nazarga ega bo‘lib, ma’lum dasturlari, nafs tarbiyasida usulu arkonlariga ega bir tariqatdir. Bu tariqat vakillari qanchalar o‘z hollarini yashirishga harakat qilmasin, ularning ta’sir doirasi kengayib borgan. Malomat ruhiy tarbiyada sinalgan foydali amallar, bosqichma-bosqich bajariladigan vazifalariga sohib bir Haq yo‘lchiligi ekanligi tan olingan. Malomatiylarga xos samarali usullar, albatta, deyarli, barcha tariqatlarga o‘zining jiddiy ta’sirini o‘tkazgan. Boshqa tariqat vakillari uchun ham bu bir muhim amaliy jarayon sifatida qabul qilingan. Shuningdek,

tasavvuf qo‘llanmalarida nafs tasfiyasida muhim o‘rin egallagan usullar qatorida atroflicha sharhlangan. Najmiddin Doya muridning shayx suhbatiga loyiq bo‘lishi, komil bir yo‘lchilik etishi uchun yigirma sifatga ega bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi. Bular: tavba, zuhd, tajrid, aqida (e’tiqod), taqvo, sabr mujohada, jasorat, fidoyilik, futuvvat, to‘g‘rilik, ilm, niyoz, adab, go‘zal axloq, taslim, tafviz, deya sanab, har biriga alohida izohlar beradi. Jumladan, shulardan o‘n beshinchisi deya e’tirof etilgan malomat haqida shunday deydi: “Malomat malomatsifat, qalandarsurat bo‘lmaslikdir. Shariatga muxolif bo‘lib, o‘zini malomatiy sanashdan Xudo asrasin! Bu shaytonning yo‘li va uning ko‘rsatmasidir. Malomatiy bo‘lish shu ma’nodadirki, shuhrat va aybdorlik, maqtov va ta’na, odamlarning qabuli va raddi uning nazdida bir bo‘lishidir. Bu qarama-qarshiliklarni farq etmaslik – malomatiylikdir (8: 234)”.

Ta’kidlash joizki, ko‘pgina nufuzli tariqatlarning paydo bo‘lishida malomatiylarning ta’siri kuchli bo‘lgan. Irfoniy-badiiy asarlarda ham malomatiylik bosh g‘oyaga aylangan. Manbalarning guvohlik berishicha, naqshbandiya muridlari besh vaqt namozdan so‘ng Bahovaddin Naqshbandning ruboiylarini o‘qishgan. Masalan, Shom namozidan so‘ng o‘qiladigan ruboiyga e’tibor qilsak, unda o‘zini malomat qilayotgan nafsni yaqqol ko‘ramiz:

YO Rab! Chi kunam ba hech dar bozam nest,
Dar sharmi gunah, zabon guftoram nest.
Sar to sari ofoq bahecham naxarand,
YO Rab! Chi mato’am, ki xaridoram nest !

Qalbida Alloh ismini naqshlagan valiy zot gunohlarining ko‘pligidan, sharmisorlikdan o‘zini malomat qilmoqda. Bahovaddin Naqshbandning Parvardigoriga qurbati, ulviy bir robitasi tazkirayu manoqiblarda kashfu karomatlari qatorida takror-takror aytilgan. Biroq tariqat shohi o‘zining bir chaqalik qadr-qimmatini, hech bir xaridori yo‘qligidan Robbiga yolvormoqda. Nafsini tahqirlashda xalifalariga ibrat bo‘lmoqda.

Insoniyatdan qochib, ulardan uzoq yurishga harakat qilishgani malomatiylarning o‘zi xos xususiyatlaridan biri. Zero, ular odamlarning hurmat va maqtovlarni bir imtihon sifatida qabul qilishgan, bu munosabatlardan nafs huzurlanib, o‘ziga ortiqcha ishonch, kibr paydo qilishiga sabab bo‘lib qolishidan juda-juda qo‘rqishgan. Shu bois ularda hamisha botiniy bir yolg‘izlik, ichki bir (qalb) uzlati bo‘lgan. Tariqat ahllari kabi ibodatlarini ochiqdan-ochiq emas, yashirincha amalga oshirar, chunki bu oshkoralikni ham malomiylar riyoga tenglashtirishar edi. Mutafakkir va mutasavvif Alisher Navoiy ham bir qit’asida:

Valoyat ahliga jam’i malomatig‘a boq,
Ki, xalq ko‘zidin aylar namozini yashirun.

Bu turfaroqki, namozida mu'jibi nodon,
Tutar imomat uchun xayl qiblasida o'run (1: 86).

Malomatiylarga xos bu xususiyat tariqatda ixlos maqomida qabul qilingan. "Avorif ul-maorif" muallifi ixlosni shunday sharhlaydi: "... YO Rasululoh, Ixlos nima? – deya so'radim. Ul zot: "Men ham ixlos haqida Jabroildan so'raganimda aytdi: "Men Janobi Haqdan so'ragan edim, U shunday javob berdi: Ixlos mening sirrimdir. Uni sevgan qullarimning qalblarida omonat o'laroq asrayman". Malomatiylarning ixlosga qovushmoq masalasida o'ziga xos va boshqa bir xususiyatlari bordir. Ular hol va amallarini yashirish bilan qanoatlanadilar va bundan huzur qiladilar (12: 90)". Malomatiylar samimiyat-la ixlosni eng mukammal tarzda hayotlariga tarjih etdilar. Natijada xalqning yaxshi yoki yomon munosabati ularda hech qanday o'zgarish paydo qilmaydigan bo'ldi. Umanolar ixloslarini tom mukammal holga keltiradilarki, Yaratgan bilan unsiyatdan boshqa biror orzu ularni o'zgartirolmaydi. Malomat ahli ulviy bir robita orqali har on, har qayerda Alloh bilan birga bo'ladilar. Odamlarning hech bir ta'nayu malomati ularni harakatdan to'xtata olmaydi. Aksincha malomatlariga hech qanday e'tiroz bildirmay, ulardan chetlashadilar. Bu hol Parvardigor bilan yanada yaqinlik, qurbat hosil qilishiga ishonadilar. Ularning odamlar bilan uzoqlashishida ma'naviy bir butunlik bor. Malomatiylar har narsani o'zidan izlovchi ma'rifat sohibi, yetuk shaxsiyatlardir. Ular birovlarining malomatidan cho'chimaydilar, bu ta'nayu dashnomlar ularni o'zgartira olmaydi, bil'aks ulviy olamdan yaralgan ruhlarining sufliy olamdan yaralgan vujudga bo'lgan malomati vositasida poklanadilar. Nafs o'z-o'zini malomat qilar ekan, sekin-asta o'zini taniy boshlaydi va Ruhlar olamida Alast bazmida "Sen bizning Robbimizsan", deya bergan va'dasini yodga oladi. Natijada ko'ngil ko'zi ochiladi. Bu toifaning musohibi nafslaridir. Ular har lahza o'z nafsini bilan hisob-kitob qilishgan. Hamdun Qassorning: "Bir kimsa nafsining Fir'avn nafsidan ko'ra xayrli ekanini xayol qilsa, kibr va g'ururga berilganidir" malomati fikrimizning to'laqonli isbotidir. Zalolat va jaholat tarixida Fir'avnga teng keladigan nafs bandasini topish mushkul. Uning nafsini ammoradan-da past ko'rilgan hayvoniy bir nafs ekanligi ma'lumdur. Biroq malomatiylar o'zlarini undan-da past ko'rganlar. Tasavvufshunos olim Ibrohim Haqqul ham: "Malomatiylar uchun eng muhim, eng ahamiyatli narsa – bu, qalb va vaqt. O'zlaridan bir talablari, "insonlarning qusur va kamchiliklarini ko'rish mashg'uliyatiga barham berib, nafsning illat va qabohatlarini yo'qotish bilan shug'ullanish". Shuningdek, "hech kimdan yordam tilamaslik va yordam uchun birovga bosh egmaslik", – degan edi. Mana shu

beqiyos jihatlarini inobatga olgan holda bu tariqatning paydo bo‘lishini tasavvufga qarshi bir maslak o‘laroq qabul qilganlar ham bo‘lishgan. Turk tasavvufshunosi Gulpinorli ham: “Malomatiylar atalmish jamoa tasavvuf ichidan tasavvufchilarga qarshi chiqqan bir zumradir. Tangri visoliga yetishmoq uchun ular zikrga emas, balki fikrga ahamiyat berishgan. Ahli malomatga ko‘ra, Alloh dargohiga faqat ishq va jazba orqali borish mumkindir, zikr esa insonni xayollarga cho‘mdirib, dalli-devona aylashi ham ehtimoldan yiroq emas (4: 162)”, – degan edi. Biroq bu Gulpinorlining nuqtai nazarini qabul qilish uchun tariqatlar haqidagi haqiqatlarni chuqur anglamoq lozim. Zero, haqiqiy tariqatlarning hech biri malomatiylik maslagidan yiroq bo‘lmagan. Hech bir valiyga malomat hissi begona emas edi. Keyinchalik din bid’atlar bilan qorishib ketganidek, tariqatlar ham zalolatga yuz tutdi. Natijada Qur’on va hadis aqidalaridan uzoqlashgan turli tuman botil tariqatlar paydo bo‘ldi. Riyo, tama’ avj olib, botinbinlikni zohirparastlikka, ma’noni da’voga almashtirdilar, biroq tariqat libosini kiyib bu xudparastliklarini yashirdilar. Zotan, ustoz adabiyotshunos I.Haqqul ta’kidlaganlaridek: “... tasavvufdan malomiylikka, malomiylikdan tasavvufga o‘tgan yoki har ikki oqimga mansub shaxslar ham oz emasdi (3: 6)”. Xuroson erlari mana shunday ahli sunnatdan yiroq botil tariqatchilarga qarshi ixlos samimiyati, imon jasoratidan o‘z yo‘llari sifatida malomatiylikni tanladilar va targ‘ibu tashviq qildilar.

Malomatiylar haqida ma’lumot beruvchi ilk manbalardan biri “Risalat ul-malomatiya”da Sulamiy qol va hol ahli haqida so‘z yuritarkan, hol ahlini: zohid, so‘fiy va malomatiylar, deya uch guruhga ajratadi. Boshqa manbalar ham malomatiylar hol ahli orasida o‘z o‘rniga ega baland martaba sohiblari, ilohiy kashf egalari ekanligidan xabar beradi. “Futuhoti Makkiya”da ham ayni tasnifga duch kelinadi va unda malomatiylar eng yuqori rutba egalari, Allohning muqarrab qullari sifatida ta’riflanadilar.

Malomatiylar haqida juda ko‘plab asarlar yaratilgani ma’lum. Ularda malomatiylarga xos fazilatlar alohida e’tirof etilishi barobarida so‘fiylar bilan ham muqoyasa qilingan. Natijada yanada malomatiylarning o‘ziga xos jihatlari namoyon bo‘lgan. Avvalo, so‘fiylarda zohir va botin uyg‘unli ko‘riladi. Ya’ni ularning holu maqomlarini ko‘rsatib turuvchi xirqa, kuloh, aso kabi zohiriy belgilari hamda takya va xonoqohlari mavjud bo‘lgan. Biroq malomatiylar hech qachon o‘zlarining suvratlariga ayricha bir ahamiyat berishmagan. Ayniqsa, xalqdan ajratib turuvchi har qanday belgiga ular keskin qarshi turishgan. O‘z siyratini yashirgan haqiqiy ma’no ahli bo‘lishgan. Ular so‘fiylar kabi ibodatlarini, ruhiy tarbiyada vazifa etib tayinlagan kundalik amallarini ham oshkora

ado etishmagan. Ularning zikru samolari, qalbida kechayotgan zavqu shavqi, ruhidagi vajdu jazba bari-bari yashirin bo'lgan. Ularning nafs evrilishida paydo bo'ladigan huzunu huzurning bari pinhondir. Jumladan, S.Uludog' ularning har qanday oshkora amallardan qochishini ta'kidlab: "So'fiylarning ma'lum bir tariqat odobi, arkoni va avrodi, qisqasi tariqat marosimlari bor. Malomatiylar esa har turli marosimlardan qochadilar va faqat suhbatga qiymat beradilar. Ular malomat etila-etila, ta'nayu dashnom qilina-qilina nafs ozorlanib tarbiyalanishiga ishonadilar (10: 357)", – degan edi. Malomatiylar o'zlarining xayrli ishlarini qanchalar yashirsalar, yomonliklarini shunchalar oshkor etib, o'zlarini xalq tomonidan malomat etilishidan huzurlanadilar. "Malomiy udirki, na xayrni oshkor etar, na sharr (yomonlik)ni yashirar".

Malomatiylik – bu mo'minlikdir. Zero, Alloh taolo mo'minlarning sifatidan bahs etarkan, shunday marhamat qilgan edi: "Ey, imon keltirganlar! Sizlardan kimki dinidan qaytsa, Alloh shunday bir qavmni keltirurki, ularni Alloh sevadigan va ular ham Uni sevadigan, mo'minlarga (nisbatan) kamtar, kofirlardan esa (o'zlarini) yuqori yo'lida jiddu jahd qiluvchi, malomatchining malomatidan qo'rqmaydigan bo'lurlar (Moida: 5/54)". Allohni sevadigan, mujohada orqali nafsini taftish etadigan, "malomatchining malomatidan qo'rqmaydigan" kimsalar Moida surasidan ta'sirlanganlari va shunga ko'ra maslagu maqsadlarini belgilaganlariga shubha yo'q. Bu malomatlarining bariga Allohga bo'lgan muhabbatlari tufayli taslim bo'lishgan, sabr-toqat qilishgan. Niso surasida aytilgan: "Sizga qanday yaxshilik yetsa, u Alloh dandir. Sizga qanday noxushlik yetsa, u o'zingizdandir (Niso: 4/79)" oyatini hamisha xotirlarida tutishgan. Va nafslarini malomat qilishib, hayotlaridagi yaxshiliklarni Yaratgannning lutfi marhamatidan, yomonliklarni esa o'z nafslaridan deb bilishgan. Tasavvuf ahli malomatni Haq do'stlarining sayri sulukdagi bir buyuk holi sifatida ta'rifu tavsif etganlar. Ular: "Xalq nazdida zindiq bo'lgan, Haq nazdida siddiq bo'la olar", deyishgan. Malomatiylar xalqning emas, Xoliqning nazaridan tushib qolishdan qo'rqqan chinakam Haq oshiqlaridir.

Albatta, malomatiylar ahli sunnat val jamoa bo'lganlar. Ular har bir amalida shariati muhammadiyahaga tayangan. Bu toifaning yorqin namoyandalaridan biri Ibn Munozil: "Bir kimsa farzlardan bir farzni ado etmasa, buyuk Alloh unga sunnatlarini zoye etishni balo o'laroq berar. Sunnatlarning bajarilmasligiga bee'tibor kimsalar, bid'at balosiga tushaveradilar", – deya shariati muhammadiyahada sobit turish kerakligini aytgan edi. Haqiqiy malomatchilarda shariatga xilof bir amal yo'q edi. Biroq keyinchalik shariatdan yuz burdilar va bu axloqsizliklarini xalqning malomatiga duchor bo'lish uchun qilganliklarini da'vo qildilar.

Albatta, ko'pgina tariqatlar kabi malomatiylar ham adashishlar, riyo va tamagirlikka yuz burdi. Uning tarmog'i sifatida paydo bo'lgan tariqatlarning aksariyati botil tariqatlar sifatida qoralandi. Jumladan, Abul Abbos Dinovariy: "Taqlidchi so'fiylar, tasavvufning asoslarini buzdilar, yo'lni adashtirdilar. To'qib chiqargan bir qism ismlar bilan tasavvufning ma'nosini o'zgartirdilar. Masalan, tamaga ziyoda, adabsizlikka ixlos, Haqdan chiqish va uzoqlashishga shatahot, yomon narsalardan zavq olishga tayyiba (zavq), dunyoga berilish vasl, axloqsizligiga savlat, tilanchilikka amal, tarbiyasizlarcha muomalasiga malomat nomini berdilar. Oldingi so'fiylarning yo'li bu emas edi (6: 172)", – degan edi. Malomat tariqati ham ko'pgina maslaklarda bo'lganidek, keyinchalik zalolatga yuz tutgan. Allohning amriga bo'ysunmasdan, o'zini malomatiy sanaydigan jaholat ahli paydo bo'ldi. Shu tariqa sekin-asta malomatiylik tariqati ham o'z maslak-maqсадidan yiroqlasha bordi. Malomatiylikdagi bu buzilishlar, albatta, bu maslak haqida yomon taassurotlarga olib kelgan va ko'plab tasavvuf manbalarida ular qoralangan. Biroq ilk malomatchilar va ularga munosib izdosh bo'lganlar hamisha bo'lgan. Zero, hech bir tariqat malomat holisiz bosib o'tilmaydi. Inson o'z nafsini malomat qila olmas ekan, uni tasfiya etolmaydi. Bu haqiqatlar irfoniyy-badiiy adabiyotda, ayniqsa so'fiyona she'riyatda go'zal bir shaklda o'z ifodasini topgan.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

Алишер Навоий. Махбуб ул-кулуб. МАТ. 14-том. – Тошкент: Фан, 1998.

Фаридуддин Аттор. Тазкират ул-авлиё. – Тошкент: Фафур Гулом НМИУ, 2012.

Хаққул И. "Маломатийлик ва Навоий". // Ўзбек тили ва адабиёти. 2016, № 1

Г у л п и н о р л и А. Тасаввуф. Истанбул: 2004.

İbn Arabi. Fütühatul-Mekkiye. – İstanbul: İnsan yayınlari, 1988.

Kuşeyri A. Kuşeyri Risolasi. – İstanbul: Dergah yayinlari, 1991.

Mustafa Kara. Melamatiye. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1987.

Najmiddin-i Daye. Sufilerin seyri. – İstanbul: İlk harf, 2013.

Türer O. Tasavvuf tarixi. – İstanbul: Seha, 1995.

Uludağ S. Tasavvuf terimleri sözlüğü. – İstanbul: Marifet yayınlari, 1995.

Sülemı. Rısaletul – melametiye. İstanbul: 1995.

Suhravardiy Sh. Avoriful-Mearif. Semerkand yayinlari. İstanbul, 1999.

13. Саидова Р. Маломатийлик ва унинг шаклланиши // ИЛМ

сарчашмалари. – Урганч, 2021. 9-сон. – Б. 71-74 (10.00.00. №3).

14. Саидова Р. —Лисон ут-тайрл достонида маломатийлик мотивлари // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎЗА Илм-фан бўлими (электрон журнал). 2020, август. – Б. 105-113 (10.00.00. №33).

15. Саидова Р. Аҳмад Яссавий ижодида маломатийлик маслаги ва талқинлари // Наманган давлат университети ахборотномаси. – Наманган, 2021. 9-сон. – Б. 367-371(10.00.00. №26).

16. Saidova R. The slanders and interpretations of Ahmad Yassavi in his works // Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699 <https://www.tarj.in> Vol 10, Issue 6, June, 2021. - S. 333-341.

17. Саидова Р. Маломат маслаги ва маломат ҳоли // Ўзбекистон Миллий Ахборот агентлиги – ЎЗА Илм-фан бўлими (электрон журнал). 2021, декабрь. – Б. 285-294. (10.00.00. №33).

18. Saidova R. Malomatiylik tariqi va Alisher Navoiy ijodiyoti / —Boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirish: strategiya, innovatsiya va ilg'or tajribalarl mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Buxoro, 2021. – В. 267-271.

19. Саидова Р. —Насойим ул-муҳаббатлда маломат ва маломатийлик / —Башарият маънавий юксалиши ва ёшлар тарбиясида Алишер Навоий меросининг аҳамиятиl мавзуидаги республика онлайн илмий-амалий конференция материаллари. - Бухоро, 2021. – Б. 153-157.

20. Saidova R. Yassaviya tariqati va malomatiylik maslagi / —Istiqlol davri o'zbek tilshunosligi, adabiyotshunosligi va folklorshunosligining dolzarb masalalaril mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari. - Toshkent, 2021. – Б. 494-503.

21. Saidova R. Navoiyning —Nasoyim ul-muhabbatl tazkirasida malomat va malomatiylik / —Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy ijodi turkiy dunyo she'riyatining faxri, jahon adabiyotining choqqisil mavzusidagi xalqaro anjuman materiallari. – Toshkent, 2021. – Б. 280-285